

Handlingsplan for bevarelse af den truede fugleart
engsnarre *Crex crex*

Indhold

1.0	Hvorfor udarbejde en handlingsplan for engsnarre.....	5
2.0	Baggrund.....	6
2.1	Udbredelse.....	6
2.2	Levested.....	6
2.3	Artens biologi.....	7
2.4	Trusler.....	8
2.4.1	Trusler på ynglepladsen.....	8
2.4.2	Trusler i vinterkvartererne m.v.....	9
2.5	Engsnarrevenlig landbrugsdrift.....	9
2.6	Seneste udvikling.....	10
2.7	Nuværende status.....	10
2.8	Beskrivelse af engsnarrelokaliteter.....	10
2.8.1	Interesseområder med engsnarreforekomster indenfor de senere år.....	11
2.8.2	Andre interesseområder.....	15
3.0	Forslag til fremtidig forvaltning.....	17
3.1	Internationale målsætninger.....	17
3.2	Målsætning i Danmark.....	18
3.3	Handlingsplan til iværksættelse.....	18
3.4	Virkemidler.....	19
4.0	Litteratur.....	20

1.0 Hvorfor udarbejde en handlingsplan for engsnarre

Engsnarren var i Danmark og resten af Europa en almindeligt forekommende fugl indtil omkring år 1900. Intensiveringen i landbruget, herunder indførelsen af hurtige høstmaskiner, førte imidlertid til, at engsnarrens bestand led stor tilbagegang i hele dens udbredelsesområde.

Engsnarren er i dag den eneste danske ynglefugl, som på verdensplan er truet og opført i *IUCN*s seneste *rødliste*. *IUCN* er verdens største naturbeskyttelsesorganisation, og organisationens *rødliste* gælder for arterne globalt.

Derudover er engsnarren opstillet i *EF's fuglebeskyttelsesdirektiv*, som en art der er truet i EU-landene og for hvilken der skal gennemføres særlige beskyttelseshensyn (bilag I arter).

Arten er også omfattet af både *Bern- og Bonnkonventionerne*. I *Bernkonventionen*, om beskyttelse af Europas vilde dyr og planter, er engsnarren opstillet som en art, der skal være strengt beskyttet, liste II. I *Bonnkonventionen*, om beskyttelse af trækkende arter af vilde dyr, hører engsnarren til en af de arter, hvor der skal indgås internationale aftaler om beskyttelse af arten.

I Danmark er engsnarren opført i den seneste *danske rødliste fra 1997* som forsvundet, da det blev vurderet, at der ikke fandtes en fast ynglebestand i Danmark. Siden er der konstateret en fremgang i antallet af observationer af engsnarrer i Danmark. Dette hænger formodentlig sammen med en midlertidig gunstig tilstand for engsnarren i Østeuropa, hvor de tidligere store kollektive landbrug nu er mere eller mindre uden drift. Danmark har i disse år derfor en historisk chance for at få engsnarren tilbage som regelmæssig dansk ynglefugl.

Endelig skal det i forbindelse med engsnarren nævnes, at medlemslandene i *Biodiversitetskonventionen*, herunder Danmark, er forpligtet til at fremme genetableringen af truede arter, bl.a. gennem planer og forvaltningsstrategier.

Denne handlingsplan for engsnarre kan ses som en opfølgning på ovenstående. Hensigten med handlingsplanen er således at udbygge og målrette indsatsen for at redde denne truede fugleart i Danmark.

2.0 Baggrund

Engsnarren er en tidligere karakterart i det danske landbrugsland. Dens karakteristiske sang, som nærmest må betegnes som en højlydt snerren, kunne engang høres vidt omkring i det åbne land. I denne handlingsplan vil dens sang omtales som *crexen*, efter engsnarrens latinske navn *Crex crex*.

2.1 Udbredelse

Arten findes udbredt gennem hele det Eurasiske område fra Norge i nord til Spanien i syd og fra Rusland mod øst til Irland mod vest. Omkring halvdelen af den globale ynglepopulation findes i Europa med de største yngleforekomster i Rusland, Polen samt de baltiske lande.

I Danmark var engsnarren en almindeligt forekommende fugl indtil omkring 1930, men fra 1960'erne fandtes der kun faste bestande i Skjernådal, Varde Ådal og Store Vildmose, og fra 1970'erne fandtes den kun i Store Vildmose, hvor en bestand sandsynligvis holdt til frem til 1983. Herefter er arten kun forekommet uregelmæssigt på lokaliteter spredt over landet.

2.2 Levested

Engsnarrens naturlige habitater er de tørreste dele af større kærmoser, græsrigge tørvemoser og andre sumpede, forholdsvis åbne græsrigge lavlandsområder med få eller ingen buske. I Danmark, og de fleste andre steder i Europa, har engsnarren efterhånden tilpasset sig kulturlandskabet, i takt med at antallet af naturlige habitater er blevet reduceret.

Engsnarren opholder sig næsten udelukkende i vegetation, der i højden er mindst 20 cm og maksimalt 50 cm, som den kan skjule sig i. Dette krav gælder fra fuglen ankommer til Danmark i midten af maj, til den igen trækker bort i september. Samtidig foretrækker engsnarren, at vegetationen ikke er mere tæt end den kan færdes frit. Hvis engen samtidig er rig på visne stængler fra urter, vil græsvegetationen forblive relativt åben, hvilket forbedrer levemulighederne for engsnarren (tabel 1).

Selvom græsning eller høslæt er en forudsætning for engsnarrens tilstedeværelse, vil fuglen ikke findes på intensivt slåede eller intensivt græssede enge.

Det har vist sig, at engsnarren ved ankomsten til Danmark især findes i vegetation bestående af flerårige urter. Iris, rørgræs, tagrør, skræppe og nælde er eksempler på arter, der ofte forekommer på engsnarrens levesteder. Disse plantearter har alle relativt stive stængler og er samtidig indikatorarter for områder med stor omsætning og mange insekter. Senere på sommeren, fra midten af juni, hvor græsset har nået en højde af 20 – 35 cm, rykker engsnarren ud i høengene.

I løbet af sommeren kan engsnarren også rykke ud i andre områder, hvor vegetationen senere i vækstperioden tilgodeser fuglens behov.

Vårsædmarker og kløver- og græsmarker er tidligere beskrevet som fuglens foretrukne habitater, men i dag findes de fleste nordvesteuropæiske engsnarrere i våde enge, sandsynligvis fordi vegetationen her er høj gennem det meste af yngleperioden. Jordfugtigheden i sig selv menes at have mindre betydning. Dog opholder engsnarren sig ikke i meget sumpede områder eller områder med et frit vandspejl.

Selve yngleterritoriet er ofte blot nogle få hektar. Men engsnarren er en social fugl og foretrækker at yngle i nærheden af artsfæller. Hvis det ikke er muligt at skabe et stort sammenhængende område med plads til mange yngleterritorier, er det derfor vigtigt at parceller med engsnarrevenlig drift finder sig indenfor høreafstand, således at en parcels ynglefugle kan høres i en anden eller flere andre parceller.

Tabel 1. Engsnarrens krav til fysiske forhold (efter Ole Thorup, 1999, efter Heilmann & Manniche 1939, Stowe & Hudson 1988, Stowe et al. 1993, Schäffer & Munch, 1993, Niemann 1995)

<i>Levested</i>	<i>Fugtighedsforhold</i>	<i>Høslæt</i>	<i>Andet</i>
Mosaiklandskab af fugt- tige, ikke gødskede hø- enge og områder med kraftigere vegetation (tagrør, nælde, rørgræs, iris)	Høj grundvandstand på engene er, i hvert fald in- direkte, af betydning for at sikre ekstensiv udnyt- telse og sent høslæt	Slåning efter ca. 1. august sik- rer at maks. ca. 25% unger går tabt ved slåning. Slåning fra centrum af mark og ud, eller fra den ene ende. En uslået zone efterlades	Yngler socialt, og fore- komst af flere hanner sam- tidig stimulerer ynglen. Et område, der forvaltes for engsnarre, kræver således en vis udstrækning

2.3 Artens biologi

Trækforhold

Engsnarren er en trækfugl, der overvintrer i Afrika syd for ækvator. Om foråret ankommer fuglen til Danmark i maj måned. Efterårstrækket starter i august og fortsætter til oktober. I september ankommer de fleste fugle til Afrikas nordkyst, men ofte er fuglene først ved deres egentlige overvintringspladser syd for Sahara i december.

Føde

Både voksne og unger æder et bredt udvalg af både vegetabilsk og animalsk føde. Undersøgelser har vist, at ca. 80 % af engsnarrens føde består af smådyr, mest insekter, mens ca. 20 % består af plantedele, mest græsfrø. Små hvirveldyr som f.eks. frøer og fisk indgår dog også i deres fødevalg.

Ynglebiologi

Engsnarren er polygam, dvs. hannen har flere hunner. Hannerne tiltrækker hunner og markerer territorier med en høj karakteristisk sang, *crex'en*. Når en hun tiltrækkes, forbliver hun i umiddelbar nærhed af hannen i adskillige dage. Ved æglægning skilles båndene mellem hannen og hunnen. Nogle gange forbliver hannen på det samme territorie sommeren over, andre gange finder den et nyt territorie, hvor den så genoptager sin *crexen*. Engsnarrens *crexen* varer som regel fra midten af maj til midten af juli, afbrudt af en periode med mindre *crexen*, hvor hannerne og hunnerne danner par.

Om engsnarrens ynglebiologi kan nævnes:

- ◆ Engsnarrene foretrækker at yngle nær artsfæller.
- ◆ Hunnen lægger 8 – 12 æg ad gangen.
- ◆ Udenlandske undersøgelser har vist, at engsnarren kan få op til tre kuld unger pr. ynglesæson. Det er uvist, hvor mange kuld danske engsnarrer får, men formentlig 1-2 kuld.
- ◆ Mange kuld klækker i juli og starten af august.
- ◆ Eventuelt klækker de tidligste kuld i slutningen af juni, og hunnerne til sådanne kuld kan klække endnu et i slutningen af juli og starten af august.
- ◆ Hunnen forlader kuldet allerede efter 10 – 15 dage.
- ◆ I de første 2 – 3 uger efter klækningen er ungerne ikke særlig mobile og trykker sig ved forstyrrelser. De er således stort set chanceløse overfor slåning.
- ◆ Ungerne er flyvedygtige efter ca. 6 uger.
- ◆ Ynglesuccesen er generelt høj, når man ser bort fra den dødelighed høslættet indebærer. Undersøgelser har vist, at 80 - 90% af æggene klækkes, og at ungerne efterfølgende har en overlevelsesrate på 50 - 60%.

Engsnarren er afhængig af en høj ungeproduktion, da der er en relativ høj dødelighed på de voksne fugle - således har britiske undersøgelser vist at der skal produceres ca. 5 flyvefærdige unger pr. år pr. hun for at bestanden ikke skal gå tilbage.

2.4 Trusler

Gennem dette århundrede er engsnarrens bestandsstørrelse gået markant tilbage i hele Europa. Årsagen til artens store tilbagegang er meget grundigt underbygget, og alt tyder på at intensiveringen af landbruget udgør den absolut største trussel mod arten. Jo mere intensiv drift dvs. brug af maskiner, afvanding, gødsning og pesticider, jo mindre er bestanden af engsnarrer.

2.4.1 Trusler på ynglepladsen

Det er veldokumenteret, at engsnarrebestanden er gået tilbage som ynglefugl i områder med gødskede høenge og maskinslået hø, hvorimod bestanden opretholdtes i områder, hvor driften forblev ekstensiv.

Slåmaskinen:

Den store tilbagegang i engsnarrebestanden i Danmark og resten af Europa, falder sammen med indførslen af slåmaskinen og det tidligere høsttidspunkt fra 1910'erne til 1940'erne.

De flyvefærdige fugle vil som regel flygte fra slåmaskinen, men da høsløttet foregår på et tidspunkt, hvor de fleste unger ikke er flyvedygtige, udgør slåmaskinerne en meget stor trussel for engsnarrens unger.

Anvendelse af slåmaskine til høsløt udgør følgende trusler for engsnarren:

- ◆ Det er under høsløttet ikke muligt at se eventuelle engsnarrere skjult i det høje græs. Derfor ødelægges stort set alle reder ved mekanisk høsløt.
- ◆ Slåmaskinens store hastighed, kombineret med engsnarrens tendens til at trykke sig i den høje vegetation ved forstyrrelser, medfører at især mange unger dræbes.
- ◆ Slåmaskinen muliggør høst af store områder på kort tid, hvilket medfører en pludselig markant reduktion af egnede levesteder.
- ◆ Ofte høstes høet udefra og ind mod centrum af marken. På den måde afskæres en marks engsnarrer fra de omkringliggende arealer og kan ikke søge væk fra høstmaskinen.

Det har desuden haft stor betydning for engsnarrens tilbagegang, at høsttidspunktet er blevet fremrykket nogle uger.

Ynglesteder er forsvundet på grund af afvanding og opdyrkning:

Endnu en væsentlig faktor, der har haft betydning for faldet i bestanden af engsnarrer, er afvandingen af fugtige høenge til fordel for en mere intensiv opdyrkning. Ved afvandingen er en stor del af artens tidligere naturlige habitater derfor forsvundet eller blevet mindre.

Pesticider:

Brug af pesticider reducerer umiddelbart mængden af tilgængelig føde for engsnarren. Pesticidernes direkte indvirkning på engsnarren er ikke påvist, men må nok tilskrives at være en faktor, der har begrænsede negative konsekvenser for engsnarren.

Gødning:

Endelig skal gødningstilførsel nævnes som en faktor, der kan have negativ effekt på engsnarren. Ved stor gødningstilførsel, kombineret med tidlige og hyppige høsløt, fremmes eksistensen af monokulturer af enkelte græsarter. Sådanne lokaliteter vil være fattige på fødeemner, samtidig med at områderne oftest vil udforme sig som tætte "vegetationsmætter", der er ufremkommelige for arten.

2.4.2 Trusler i vinterkvartererne m.v.

Der menes ikke at være trusler mod arten på dens overvintringssteder i det sydlige Afrika. I Syd-europa og Nordafrika foregår der fangst af trækkende engsnarrere. Denne fangst menes dog at være uden betydning for den europæiske engsnarrepopulation. Andre faktorer såsom prædation på æg, og kollisioner med f.eks. elledninger menes også kun at være af mindre betydning.

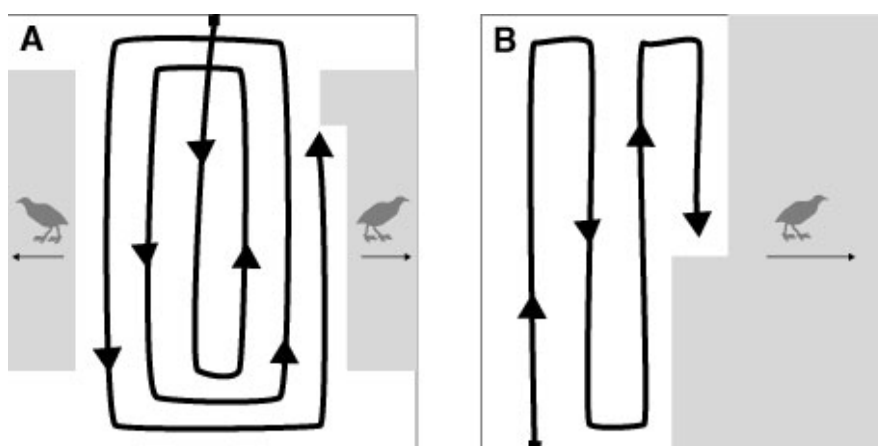
2.5 Engsnarrevenlig landbrugsdrift

Engsnarren er en følsom art, der ikke trives med effektivt industrilandbrug. Britiske og franske undersøgelser viser imidlertid, at selv årelange vedvarende bestandstilbagegange kan vendes ved en målrettet indsats. Ændret udnyttelse af græsarealerne har i Storbritanien medført en fremgang på ca. 23% fra 1993 til 1998 og medført, at engsnarrebestanden er genetableret i dele af dens tidligere udbredelsesområde.

Fleksibilitet er et af nøgleordene bag succesen i de britiske resultater. Således er små ”engsnarre-øer” eller ”korridorer” efterladt eller indhegnet rundt omkring i intensivt dyrkede landbrugsområder, hvor der er engsnarre. Andre fleksible ordninger, hvor landmænd får mulighed for sæsonvis at bytte sin høeng med en offentlig instans, i tilfælde af der yngler engsnarre på en mark, bør i denne sammenhæng også nævnes som et tiltag, der gavner engsnarren. Tabel 1 giver en oversigt over engsnarrens basale krav til landbrugsdriften i et område.

For at hjælpe engsnarren i forbindelse med den daglige landbrugsdrift på engene er flg. forhold væsentlige:

- ◆ Høst så sent som muligt, helst efter 1. august.
- ◆ Undgå brug af gødning og pesticider.
- ◆ Kør fra den ene side til den anden eller fra centrum af mark og ud, som vist i figur 1.
- ◆ Lad en bræmme på ca. 1 meter stå uslået ind til naboparcellen, eller lad nogle pletter i lavningerne stå uslået.
- ◆ Læg mærke til, om du hører eller ser engsnarren. Hvis du opdager et kuld unger, så læg høstruten om, så de kan få tid til at skjule sig.
- ◆ Høst engen i etaper over en længere periode, f.eks. 14 dage.
- ◆ Kreaturgræsning på engsnarrens yngleplads bør kun ske efter høslet og bør ikke på noget tidspunkt overstige 0,25 ungtæthed/ha.

Figur 1. Høstmetoder. Engsnarren lever meget skjult og flyver sjældent op når den forstyrres. Ungfugle, der er under en måned gamle, og fugle der fælder fjerdragt, er slet ikke i stand til at flyve og trykker sig, når de forstyrres. Derfor dør mange Engsnarrere i forbindelse med høslet. Ved at høste fra centrum af marken og ud a), eller ved at høste fra den ene side af marken til den anden b), mindskes risikoen for unødigt at dræbe Engsnarrere væsentligt.

2.6 Seneste udvikling

For ca. 100 år siden var der store bestande af engsnarrer i de vesteuropæiske lande herunder Frankrig, Storbritannien, Irland, Belgien, Holland, Tyskland, Danmark og Norge. Men gennem dette århundrede er engsnarrers bestandsstørrelse gået markant tilbage i hele Europa. Alene i årene 1970-1990 faldt den europæiske bestand af engsnarrer med omkring 50%.

Mere end 95% af bestanden af Europas engsnarrer findes i dag i de østeuropæiske lande med kontinentalt klima. I Rusland blev bestanden i begyndelsen af 1990'erne opgjort til 10.000 - 100.000 par, i Hviderusland 55.000 - 60.000 par og i Letland blev den opgjort til 26.000 - 38.000 par. Tallene viser en tilbagegang i udbredelsen over en 20 års periode, som for Letlands og Ruslands vedkommende menes at være op til 50%.

Også i Danmark var engsnarren tidligere en karakterfugl i agerlandet, og indtil 1900 omtales den som en almindelig eller hyppig ynglefugl i hele landet. En egentlig optælling af engsnarrebestanden har ikke været foretaget inden tilbagegangen, men med et groft skøn i en artikel af Ole Thorup (1999) angives bestanden til at have været omkring 10.000 - 20.000 par i starten af 1900-tallet.

Men allerede omkring 1940 omtales engsnarren som en ikke-talrig ynglefugl, dog kunne den træffes de fleste steder i landet, hvor der fandtes passende opholds- og ynglesteder. Dansk Ornitologisk Forening har på grundlag af frivillige ornitologers iagttagelser foretaget to kortlægninger i nyere tid over udbredelsen af bl.a. engsnarrer i Danmark. I 1971-1974 registreredes 77 syngende fugle og kun 9 sikkert ynglende par. Den reelle bestand formodes dog at have været 25 - 100 par. I perioden 1994 - 1996 blev der registreret mellem 0 og 5-6 ynglende par. Da man omkring midten af 1990'erne ikke kendte til nogle regelmæssige danske yngleforekomster, blev arten i den danske Rødliste 1997 angivet som forsvundet.

2.7 Nuværende status

Siden midten af 1990'erne er antallet af engsnarreforekomster i Danmark noget uventet begyndt at stige igen. I sommeren 1998 blev der registreret mindst 80 *crexende* individer, hvoraf de fleste var på Bornholm (29) og Sjælland (28). Året efter i 1999 oversteg antallet af *crexende* engsnarrer 200 og i år 2000 er antallet af *crexende* engsnarrer mindst 250. På nogle danske lokaliteter er der registreret *crexende* engsnarrer både i 1999 og 2000, og på nogle ganske få lokaliteter har fuglene ydermere været stationære i så lang tid, at det er sandsynligt, at de har ynglet.

Forklaringen på de senere års store forekomst i Danmark findes sandsynligvis i en afsmittende effekt fra en markant fremgang i de østeuropæiske lande. Alene i Polen skulle bestanden være steget fra ca. 7.000 *crexende* hanner for få år siden til 34.000 - 53.300 i 1999, og i den europæiske del af Rusland anslås engsnarrebestanden netop nu at være op imod 1.5 million.

Årsagen til fremgangen i Østeuropa er sandsynligvis, at store markarealer på de tidligere kollektivlandbrug siden kommunismens fald har fået lov til at ligge udyrket hen. De nye store græsenge udgør nu den perfekte engsnarrebiotop. Men efterhånden som landbruget igen bliver mere effektivt i Østeuropa, eller efterhånden som de nuværende gode engsnarrelokaliteter gror til, må bestanden forventes at falde igen.

2.8 Beskrivelse af engsnarrelokaliteter

Når man ser bort fra de senere års nye registreringer af *crexende* engsnarrer i Danmark, er der siden 1960'erne kun kendskab til regelmæssige bestande på 3 danske lokaliteter: Engene ved Skjern Å, Varde Å og Ryå i Store Vildmose. Fra Skjern Åens enge forsvandt engsnarren efter afvandingen i 1968 og fra Varde Ådal i 1973. I Store Vildmose blev der, når man ser bort fra de senere års nye forekomster af engsnarre i Danmark, sidst registreret engsnarre i 1983. De tre gamle engsnarrelokaliteter må formodes at have gode betingelser for engsnarren, forudsat at de igen drives på en land-

brugsmæssig engsnarrevenlig måde. Derfor må disse tre områder prioriteres højt i bestræbelserne på at få engsnarren tilbage som dansk ynglefugl.

Ud over at rette fokus mod de ”gamle” lokaliteter vil det også være relevant at gøre en særlig indsats i de områder, hvor engsnarren er registreret i de seneste år, og hvor arten tilsyneladende trives.

Det er en skøns sag at vurdere, om engsnarren trives på en lokalitet, hvor den er registreret, og om det samtidig kan forventes, at den vil yngle på lokaliteten i fremtiden. I denne handlingsplan er følgende kriterier anvendt for at skønne, om en lokalitet kan betegnes som en ”engsnarrelokalitet”:

- ◆ På lokaliteten skal der være registreret *crexende* engsnarre både i 1999 og 2000.
- ◆ På lokaliteten skal der være registreret *crexende* engsnarre tidligt i ynglesæsonen, dvs. før 1. juni.
- ◆ De(n) *crexende* engsnarre skal i løbet af en periode på mindst 14 dage over sommeren have været forholdsvis stationær(e).
- ◆ Lokaliteten skal indeholde naturtyper, der tilgodeser ynglende engsnarrer.

I alt 7 danske lokaliteter lever op til ovennævnte kriterier:

- 1) Ryå Enge, Nordjyllands Amt
- 2) Gårdbo Sø og Sørig Enge, Nordjyllands Amt.
- 3) Bolle og Try Enge, Nordjyllands Amt
- 4) Sliv Sø, Sønderjyllands Amt
- 5) Brabrand Sø, Århus Amt
- 6) Tryggevælde Ådal, Roskilde Amt
- 7) Holmegårds Mose/ Porsmose, Sorstrøms-/ Vestsjællands Amt

2.8.1 Interesseområder med engsnarreforekomster indenfor de senere år

1) St. Vildmose, Ryå Enge, Nordjyllands Amt

Ryå Enge, Nordjyllands amt, er den eneste af de tre tidligere omtalte ”gamle” engsnarrelokaliteter, hvor arten er registreret i nyere tid. Siden 1997 er der således hvert år registreret mellem 2 og 7 *crexende* fugle, hvor det tidligste *crex* blev registreret 15. maj.

Engsnarrelokaliteterne ved Ryå kan opdeles i to delområder. Et omkring Gl. Toftegårds Enge i Åbybro Kommune på ca. 250 ha og et omkring Stavad Enge i Brønderslev Kommune på ca. 850 ha.

Stavad Enge er udpeget som habitatområde sammen med mosearealerne i kanten af Store Vildmose. En stor del af arealerne ejes af Birkelse Gods, herunder de centrale områder i Stavad Enge, der udlejes til høslet. Denne driftsform har en lang historie i området. Disse arealer er under fredning.

Fredningsforslaget omfatter ca. 200 ha enge, og det forventes, at der kommer en række driftsmæssige vilkår med i fredningen, som sikrer og fremmer engsnarren og den specielle flora i området. Hovedparten af arealerne må ikke omlægges, tilplantes, gødskes, sprøjtes med pesticider, grøfterne må ikke slås (dog kan plejetiltag som fjernelse af træer og buske komme på tale), dele af arealet må kun drives med høslet - ikke afgræsning, dele af arealet må tidligst slås den 15. juli., endelig må der kun høstes hø i parallelle baner fra den ene side af parcellen mod den anden. Amtet har fortrinsret til leje af indtil 15 % af arealerne. Amtet håber på muligheden for at bytte arealer inden for 250 meter fra sangposten med de lejede arealer, hvis ikke engsnarren placere sig på de lejede fener.

2) Sørig Enge, Nordjyllands Amt

Sørig Enge i Nordjyllands Amt er en tidligere sø, der nu er afvandet og delvist opdyrket. I området drives en del høslæt, formodentlig på grund af et vist hestehold i området. Området er ikke fredet eller udpeget som del af et internationalt naturbeskyttelsesområde.

Tilsyneladende har området markeret sig som en egnet lokalitet i forbindelse med engsnarrens fremgang i de seneste år. Således blev der registreret ca. 30 *crexende* fugle i 2000 og 2-3 i 1999. I 1998 blev 5 fugle hørt. Kun i 1998 blev en *crexende* hørt tidligere end 1. juni. Når lokaliteten alligevel nævnes i denne handlingsplan skyldes det, at der i området flere gange er set voksne engsnarrer med unger, hvilket må betegnes som et sikkert bevis for, at arten har ynglet i området.

3) Bolle og Try Enge, Nordjyllands Amt

Bolle og Try Enge i Nordjyllands Amt udgøres af en mosaik af agerland i et, efter danske forhold, øde og stort set ubebygget område. Der findes i området decideret agerland, brakmarker, enge, småmoser, enkelte tilplantede lunde og store pilekrat i gamle tilgroede enge hvor græsningen er opgivet. Generelt er området under kraftig tilgroning, og en del arealer er taget helt ud af drift. Hovedparten af de arealer der ikke er under tilgroning, er opdyrkede.

Området er ikke omfattet af nogen fredning eller inddraget i nogle internationale naturbeskyttelsesområder.

Siden 1993 har det været vurderet, at engsnarren har været mulig ynglefugl i området. Både i 1999 og 2000 er der hørt ca. seks *crexende* individer. Begge år blev den første fugl hørt i maj måned.

Nordjyllands amt har pr. 1. september 2000 fem frivillige landbrugsaftaler på i alt 12 ha, der primært er græsningsaftaler. Nordjyllands Amt vurderer, at det p.t. vil være vanskeligt at få aftaler om driftsmæssig engsnarrevenlig udnyttelse. Da området er under kraftig tilgroning, vil alternativet sandsynligvis blive, at engsnarren vil forsvinde fra området indenfor en overskuelig fremtid.

4) Sliv Sø, Sønderjyllands Amt

Sliv Sø, der er beliggende i Sønderjyllands amt umiddelbart øst for Hoptrup by, var for ca. 6000 år siden en vig i bunden af Diernæs Bugt. Tilsanding gjorde dog, at området ændrede sig til en ferskvandspræget strandsø. Umiddelbart inden afvandingen, der fandt sted i 1950'erne, fremstod Sliv Sø som et ca. 300 ha stort vådområde med ca. 150 ha åbne vandflader med en gennemsnitsdybde på 1 meter.

Siden bygningen af pumpestationer og anlæg af afvandingskanaler er store dele af området opdyrket intensivt. I 1997 anvendtes ca. 60% af landbrugsarealerne til korndyrkning, 5% til grovfoder, 22% til græs/græsning og 12% lå braklagt. Mindre dele af området er udstykket til andre formål, bl.a. sommerhuse, mens en lille del ligger i rimelig naturlig stand.

Af natur- og miljøpolitiske grunde har Sønderjyllands Amt besluttet at genskabe Sliv Sø som et VMPII-projekt, stort set i den form, som søen havde før reguleringen og afvandingen – formentlig i 2002-2003. Ved projekteringen af den kommende sø med tilhørende vådområder og enge tages også hensyn til de naturmæssige værdier, herunder engsnarre.

DOF har for amtet lavet en ornitologisk overvågning i 1999-2000, som viser *crexende* engsnarrer i nogle af områdets græsmarker og braklagte områder. DOFs registrering tyder på, at der i 1999 var 6 ynglende par og i 2000 to ynglende par. Dette har påvirket beslutningen om, at den vestlige del af det afvandede område oversvømmes, mens den østligste del, hvor engsnarren holder til, skal forblive i sin nuværende tilstand. De mere intensivt dyrkede arealer forventes omdannet til en mosaik af vanddækkede områder, våde og tørre enge og afgræssede arealer. I randområderne til den egentlige

sø vil der opstå åbne, græsrige lavlandsområder med få buske. Her vil der i forbindelse med Naturprojektet Slivsø også være muligheder for at lave aftaler om engsnarrevenlige driftsformer. Et yderligere perspektiv vil være at udvide området med mulighed for tilskud til engsnarrevenlige driftsformer til de omliggende marker, hvor den landbrugsmæssige produktion opretholdes uændret af projektets gennemførelse. Nogle af arealerne ejes af amtet, og vil umiddelbart kunne indgå i en handlingsplan for engsnarre.

5) Brabrand Sø, Århus amt

Umiddelbart vest for Århus ligger Brabrand Sø. Brabrand Sø, der er på ca. 150 ha. er omgivet af 55 ha, rørsump med pile- og ellebevoksninger og ca. 60 ha, ferske enge, som afgræsses ekstensivt og er under tilgroning. Arealerne omkring Brabrand sø er fredet ligesom ådalen vest for søen er det.

Brabrand Sø har tidligere været klarvandet med rigelig bundvegetation, men den stigende fosfortilførsel til søen har bevirket, at søen i løbet af 1950'erne og 60'erne blev uklar med en øget produktion af alger. Fosfortilførslen til søen er siden blevet nedsat, og et sørestaureringsprojekt er gennemført.

I de seneste fem år i træk er der registreret mellem 1 og 4 *crexende* engsnarrer i engene omkring Brabrand sø. Bortset fra i 1999, hvor den første fugl blev registreret d. 2. juni, er der registreret engsnarrer i maj måned på lokaliteten. Dermed er engene omkring Brabrand sø den nuværende danske engsnarrelokalitet i nyere tid, hvor arten er blevet registreret i flest ynglesæsoner.

Brabrand sø og søens tilstødende områder er i dag et vigtigt naturområde og har i kraft af den nære beliggenhed til Århus en stor rekreativ værdi. Engene omkring søen fungerer både som raste- og yngleplads for adskillige fuglearter. Amtet arbejder i samarbejde med Århus kommune på et VMPII projekt om at genskabe Årslev Engsø. Det er planen, at et område på ca. 70 ha omkring den evt. kommende sø skal bestå af ferske enge, der alle skal drives ekstensivt. Området vil komme til at bestå af en mosaik af forskellige naturtyper såsom rørskov, ikke-drevne engarealer og ekstensivt drevne parceller, der enten græsses eller slåes mekanisk.

I forbindelse med VMP II projektet og ændrede fredningsbestemmelser for området skal Århus Amt udarbejde en forvaltningsplan for området. Det vil være naturligt at inddrage en "engsnarrevenlig" forvaltning i denne plan.

6) Tryggevælde Ådal, Roskilde Amt

Tryggevælde Ådal i den sydlige del af Roskilde Amt udgør med sine over 350 ha sammenhængende vådområde det største eng- og kærrområde i Roskilde Amt. Ådalen er opdelt i over 100 selvstændige englodder. Næsten hele området var afgræsset frem til 1960'erne, hvorefter græsningen gradvist ophørte på mange af engene. Siden 1990 er udviklingen takket være støtteordninger til afgræsning og indgåelse af amtslige hegnings- og græsningsaftaler vendt, så der nu er afgræsning eller høslæt på over halvdelen af ådalens areal.

Tryggevælde Ådal fremtræder i dag som en mosaik af græssede og ugræssede enge med mindre partier af rørsumpe, høslætenge, pilekrat og plantede smålunde. På mange af englodderne ligger der længst væk fra åen botanisk meget værdifulde vældbetingede kærpartier, mens de mest ånære dele af engene er domineret af høj sødgræs. Størsteparten af engene er periodevis vanddækkede i vinterhalvåret.

De hidtidige plejeforanstaltninger har sigtet dels mod at fastholde og forbedre forholdene for dels vadefugle som viber og rødben, dels de store botaniske værdier i kærpartierne. Her findes adskillige rød- og gullistearter, bl.a. pukkellæbe, foruden store bestande af andre orkidéer.

Tryggevælde Ådal huser en af Danmarks mest stabile engsnarrebestande i nyere tid, idet der er hørt *crexende* engsnarrer de seneste 4 år, jf. tabel 2. I ådalen forekommer også pæne bestande af engfugle (1999-tal i parentes): Vibe (45), rødben (11), dobbeltbekkasin (15) og gul vipstjert (26). Ådalen rummer Sjællands største bestand af sivsanger (42 syngende hanner i 1999), og de fleste år yngler 1-3 par rørhøge.

Tabel 2. Antallet af registrerede *crexende* engsnarrer i Tryggevælde Ådal i nyere tid (kilde: Dansk Ornitologisk Forening).

Årstal	Antal registrerede <i>crexende</i> engsnarrer	Dato for første registrering
2000	3	13. maj
1999	4	16. juni
1998	7	10. maj
1997	2	23. maj

Tryggevælde Ådal er ikke fredet, men 347 ha af ådalens lavbundsarealer er udpeget som EF-habitatområde. Udpegningsgrundlaget er naturtyperne kalkrige moser og enge med blåtop på kalkrige, tørveholdige jorde samt forekomsten af orkidéen mygblomst.

Der er foretaget overvågning af ynglefuglene i Tryggevælde Ådal i 1981-82 og igen årligt fra 1986.

Overvågningen er baseret på 5-7 dagsbesøg og et natbesøg. Grundige botanisk undersøgelser af hele ådalen er foretaget i 1980 og 1991, mens udviklingen på den mest værdifulde orkidéeng er fulgt årligt siden 1986.

Roskilde Amt har siden 1990 indgået aftaler om afgræsning med et stort antal ejere af englodder. Desuden er der på nogle englodder foretaget rydning af pile- og ellekrat, ligesom et stort antal popler langs ådalens kant er blevet stynet. Dette arbejde forventes fortsat, idet der i forbindelse med afgræsningsaftalerne vil blive søgt taget hensyn til eventuelle forekomster af engsnarre.

Af hensyn til de typiske engfugle og de botaniske værdier vil der blive søgt opretholdt så højt et græsningstryk, som de forskellige støtteordninger tillader (op til 1,4 storkreatur/ha). Det høje græsningstryk kan i tilfælde af forekomst af engsnarre i nogle tilfælde reguleres ved aftale med dyreholder, idet størsteparten af engene afgræsses af kun to dyreholdere, som har mulighed for at flytte dyrene rundt mellem et stort antal folde. Da flere *crexende* engsnarrer optrådte stationært på en eng ved Kirkestien ved Strøby i 1998, blev afgræsningen af den pågældende eng udskudt fra midten af juni til slutningen af juli.

7) Holmegårds Mose/Porsmosen, Storstrøms Amt

I Storstrøms amt ligger en del af den fredede Holmegårds Mose og Porsmose, der ligger i umiddelbar forlængelse af hinanden. Tidligere udgjorde området en del af de meget store højmose-, mose- og engområder, som Susåen løber igennem og afvander. Senere blev store dele af området drænet og opdyrket eller anvendt til tørvegravning.

I dag udgøres Porsmosen af 400-500 ha enge og er dermed amtets største område med fersk eng. Hovedparten af engene i Porsmosen afgræsses af kreaturer (ekstensivt), men der findes i området også store arealer, hvor landbruget har været opgivet i en årrække. Disse områder henligger nu som brak med græs- og urtevegetation af vekslende højde.

En del af Porsmosen har i mindst tre år (1997-99) huset engsnarrer i et område nordøst for Rødebro. I 1999 blev der registreret 8 territoriale hanner; fuglene blev hørt i perioden fra 23. maj til 31 juli. engsnarren er næsten udelukkende registreret i de ugræssede områder. Flertallet af stederne var vanddækket i det tidlige forår.

Både Holmegårds Mose og Porsmosen er udpeget som EF-fuglebeskyttelsesområde.

Fuglelivet langs Susåen i Storstrøms amt overvåges løbende af amtet. I år 2000 er der foretaget mere grundige habitatundersøgelser af engsnarre-lokaliteterne. Amtet planlægger ud fra disse undersøgelser at indgå frivillige aftaler med de involverede lodsejere, i det omfang det vil være muligt, således at dette vil kunne iværksættes fra år 2001.

Porsmosen er naturligt sammenhængende med Gødstrup Enghave, hvor amtet arbejder med at igangsætte et VMPII projekt. Selvom der ikke er registreret engsnarrer i Gødstrup Enghave vil Storstrøms amt forsøge at få frivillige aftaler med de berørte lodsejere om engsnarrevenlig drift.

2.8.2. Andre interesseområder

1) **Varde Ådal, Ribe amt** og engene ved Ho Bugt er udpeget som Ramsarområde, EF-fuglebeskyttelsesområde og EF-habitatområde, og er i Ribe Amts regionplan udlagt som særligt beskyttelsesområde, værdifuldt kystlandskab og kulturhistorisk beskyttelsesområde. Her findes de mest vidtstrakte strandengs- og engområder i Ribe Amt, og området repræsenterer meget store landskabelige og biologiske værdier.

Imidlertid har de fleste af engene i området i de seneste årtier (siden begyndelsen af 1970'erne) været benyttet i landbrugsmæssig sammenhæng til en intensiv produktion af næringsrigt græs, hvilket ikke harmonerer med områdets status som et højt værdisat naturområde. Dette misforhold mellem landbrugsdriften og natur- og miljøinteresserne har betydet, at der i nyere tid har været sat fokus på at gøre noget for naturen i området, og Varde Ådal og engene ved Ho Bugt er blevet genstand for et større naturgenopretningsprojekt.

I et samarbejde mellem landbrugsorganisationerne, lodsejerne og en række myndigheder blev der således i 1996 taget skridt til at starte et landbrugs- og miljøprojekt med tilnavnet "Operation engsnarre". Projektet omfatter ca. 2.700 ha lavbundslande og har til formål at forbedre natur- og miljøforholdene på engene ved Varde Å og Ho Bugt samtidig med, at landbrugsdriften opretholdes. Dette søges gennemført ved at tilbyde lodsejerne 20-årige driftsaftaler om ekstensivering af landbrugsdriften og ændringer af arealernes afvandingssystemer.

De overordnede mål med "Operation engsnarre" er bl.a.: At sikre området som en dynamisk del af Vadehavet med dets karakteristiske flora og fauna - herunder områdets særlige fugleliv, og at reducere tabet af næringsstoffer til vandmiljøet. Målene søges indfriet ved at lodsejeren tilbydes driftsaftaler, der skal bevirke, at driftsformerne ekstensiveres eller fastholdes som ekstensive, samt at afvandingniveauet ændres i retning af, at der i projektområderne tolereres en højere grundvandstand især vinter- og forårsmånederne.

I bedste fald vil der ind til 2004 blive indgået aftaler om miljø- og naturvenligt høslæt/græsning og ændret afvanding for op til 2.200 ha strandeng og eng. De resterende ca. 500 ha vil formentlig komme til at henligge som områder med aftaler om naturpleje eller som ubenyttede arealer som rørskov, vandhuller, småsøer m.v.

Projektet følges ved hjælp af en overvågning af biologiske og agronomiske parametre, så det bl.a. kan belyses, om der findes yderligere forvaltningsmæssige tiltag, der er oplagte i forbindelse med at forbedre mulighederne for engsnarrens tilbagevenden til området.

Indenfor rammerne af "Operation engsnarre" er det således også hensigten, at der skal udarbejdes plejeplaner for dele af det omfattende projektområde, ligesom der skal udarbejdes særligt informationsmateriale til lodsejerne om engsnarrevenlig drift. Sidstnævnte skal ske på baggrund af en særlig handlingsplan for engsnarren i Varde Ådal, som Ribe Amt har under udarbejdelse.

Varde Ådal var et af de sidste steder i Danmark, der husede en fast bestand af engsnarre, og arten blev registreret indtil begyndelsen af 1970'erne, hvor den landbrugsmæssige drift begyndte at ændre sig. Hyllerslev Enge og områderne nærmest Varde Å i Billum Enge og det vestligste hjørne af Janderup Enge er kendte ynglelokaliteter fra denne periode. Arten blev også registreret i Varde Kær, øst for den nuværende ringvej, hvor der i dag er bebygget tæt på ådalen, og den har muligvis også forekommet i områder som andre dele af Varde Kær, Øve Enge og Toftnæs-området.

De tidligere yngleområder vurderes til i dag også at være de delområder indenfor det samlede projektområde, hvor artens genindvandring er mest sandsynlig. Derfor er det også vigtigt, at der af hensynet til engsnarren netop i disse delområder sættes på at genskabe de oprindelige, fugtige og ekstensivt udnyttede engområder, som arten er afhængig af. Muligheden for dette foreligger, men det kræver, at der i forhold til de generelle krav og mål for den fremtidige drift i områder omfattet af "Operation engsnarre" sættes ind med delprojekter, der helt specifikt tager sigte mod at tilfredsstille engsnarrens krav til yngleområder. For at fremme genskabelsen af engsnarrebiotopen i de tidligere yngleområder kunne det være relevant at undlade at høste på et tidspunkt i 2-3 år, hvorefter engsnarrevenlig hødrift kan iværksættes. På længere sigt bør det undersøges, om der i de vigtige engsnarreområder kan laves særlige aftaler vedrørende driften, eller om der kan etableres en pulje af "reserve-eng", som lodsejere kan få stillet til rådighed, når engsnarreforekomster forhindrer den sædvanlige, projektmæssige driftsform.

2) Skjern Å, Ringkøbing amt

Engene ved den nedre del af Skjern Å husede frem til slutningen af 1960'erne en regelmæssig bestand af ynglende engsnarrer. De seneste kendte iagttagelser af *crexende* fugle stammer fra området nord for Lønborg. Engsnarren forsvandt dog efter afslutningen af hovedafvandingen i 1968.

Et naturgenopretningsprojekt med det formål at genoprette å-forløbet blev igangsat i 1999. Projektet har desuden til formål at genskabe et stort sammenhængende naturområde med mosaik af overdrev, våde enge, rørsumpe og småsøer, og forbedre levevilkårene for vilde planter og dyr. Projektområdet omfatter de nederste 2200 ha af ådalen inden udløbet i Ringkøbing Fjord svarende til en strækning på 20 km. Engarealer vil komme til at udgøre ca. 1500 ha, hvilket svarer til ca. 2/3 af området.

I lovgrundlaget for projektet er det forudsat, at området skal plejes med græsning, slåning eller rørskår. Der vil desuden være forbud mod gødskning, brug af pesticider og omlægning af græsarealer indenfor projektområdet.

Det forventes at ca. 2.050 ha af projektområdet vil blive administreret af Skov- og Naturstyrelsen, mens de resterende ca. 150 ha vil blive ejet af private eller andre offentlige myndigheder.

Der vil for de statsejede arealer blive udarbejdet en særlig drifts- og plejeplan efter projektets gennemførelse i år 2002. Der vil dog i takt med realiseringen blive igangsat pleje, primært i form af græsning, for at undgå begyndende tilgroning. For den første fase, som omfatter arealer vest for hovedvej A11 (ca. 1400 ha), vil der igangsættes græsning i et vis omfang fra og med år 2001.

For de privatejede arealer er de lovbestemte krav om pleje og dyrkningsrestriktioner, jf. ovenfor, fastlagt i en særlig deklARATION, som tinglyses på ejendommen. Der er herudover ikke stillet krav om plejeintensitet eller plejeform.

Med hensyn til engsnarrens krav til levestedet vil der være muligheder for arten i ca. 1.500 ha eng, hvoraf hovedparten vil være statsejet med mulighed for anvendelse af forskellige plejeintensiteter og kombinationer af græsning/slåning.

3.0 Forslag til fremtidig forvaltning

Engsnarren er på den danske rødliste fra 1997 over truede planter og dyr i Danmark anført som forsvundet. Dette skyldes, at den danske ynglebestand efterhånden var blevet så lille, at der ikke længere var kendskab til regelmæssige danske ynglefokomster.

Takket være en formodet midlertidig engsnarrevenlig tilstand i Østeuropa er der i de senere år konstateret en fremgang i antallet af *crexende* engsnarrere i Danmark. Danmark har i disse år derfor en historisk chance for at få engsnarren tilbage som regelmæssig dansk ynglefugl. Der er således al mulig grund til at yde en indsats for denne globalt truede art.

3.1. Internationale målsætninger

BirdLife International har i 1996 udarbejdet en international handlingsplan til forvaltning af truede europæiske fuglearter, herunder engsnarren. Handlingsplanen er udarbejdet med støtte fra bl.a. EU's LIFE-program og er lavet i samarbejde med bl.a. EU, Standing Committee i Bernkonventionen og Wetlands International.

For engsnarrrens vedkommende er handlingsplanens helt overordnede formål bl.a. at:

- ◆ Udarbejde internationale retningslinier for ekstensive landbrugsformer på høenge.
- ◆ Fremme nationale og regionale retningslinier der tilgodeser engsnarren, herunder udarbejdelse af nationale handlingsplaner.
- ◆ Sikre maximal beskyttelse af engsnarrelokaliteter, i henhold til de nationale lovgivninger.
- ◆ Udvikle en europæisk monitoringsstrategi.
- ◆ Hindre at bestanden af engsnarrere falder under 1994-niveau med hensyn til populationsstørrelse og spredning i Europa. Hvis dette sker kan arten fjernes fra BirdLife International's verdensliste over truede fuglearter.
- ◆ Sikre at små ynglebestande, som er i risiko for at forsvinde, reddes.

Handlingsplanens anbefalinger søges opnået ved:

- ◆ *Bevarelse eller forøgelse af arealerne, der fungerer som levested for engsnarren.* Naturlige levesteder, der kræver minimal menneskelig indblanding for at kunne leve op til engsnarrrens krav har højeste prioritet. Det tilstræbes at engsnarrehabitater bibeholder en passende vegetationsstruktur (undgåelse af sammenfiltret græs). Det tilstræbes at omlægning til omdrift, intensivring og ophør af landbrugsdrift på artens naturlige levesteder hindres.
- ◆ *Engsnarrehabitater drives på en engsnarre-venlig måde.* Dette sker enten ved at bevare traditionelle, ikke-mekaniserede metoder eller ved en modificering af mekaniserede metoder (gælder hovedsagligt Vesteuropa). Det tilstræbes at reducere brugen af agrokemi (pesticider, gødskning). Det tilstræbes at: 1) der dyrkes græs, der skal høstes sent, 2) forsøge at hindre anvendelse af hurtigere maskineri som for eksempel cirkulende slåmaskiner, 3) fremme engsnarre-venlig slåning, dvs. udsætte den til efter ungerne er flyvefærdige, slåning i mindre områder over en længere periode, slå fra midten mod kanten eller i striber, 4) Pleje eller udvikling af høj bundvegetation gennem hele sæsonen på tilliggende høenge

I forbindelse med et seminar, Strasbourg i 1995, hvor den internationale handlingsplan første gang blev præsenteret, blev konkrete anbefalinger til de enkelte europæiske lande givet. Danmark blev anbefalet at :

- ◆ Udfærdige en national handlingsplan for engsnarren
- ◆ Sikre at den engsnarrevenlige handlingsplan introduceret i Ryå/Store Vildmose området fortsættes, evalueres og om nødvendigt forbedres

- ◆ Forsøge at udbrede engsnarrevenligt jordbrug i andre tidligere engsnarrelokaliteter og beskyttede områder udover Ryå/Store Vildmose, udsætte slåning til efter 1. august eller tidligst 16. juli og foretage slåning indefra og udefter eller i parallelle baner.
- ◆ Sikre at der tages hensyn til engsnarren i alle egnede ådale, der inkluderes i SFL-områder (tilskudsmuligheder under Miljøvenlige Jordbrugsforanstaltninger (MVJ)), og i andre ordninger hvor der gives offentligt tilskud.
- ◆ Sikre tæt kontakt mellem Miljø- og Energiministeriet, Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri, amterne og Dansk Ornitologisk Forening, således at der sker udveksling af information om foretrukne levesteder, forskrifter til opfyldelse af disse og anden information.
- ◆ Forsøge at vende afvandingsprogrammer, hvor det er passende som for eksempel i forbindelse med restaureringen af Skjern Å, samt udarbejde specifikke retningslinier til engsnarrevenlig landbrugsdrift.
- ◆ Foretage en national engsnarreovervågning som del af Dansk Ornitologisk Forening's Atlas- og fuglelokalitetsprojekt 1993 – 1996.
- ◆ Udarbejde guidelines for landmænd til engsnarrevenlig forvaltning.
- ◆ Søge at forhindre yderligere afvanding af engsnarrehabitater.
- ◆ Undersøge vigtigheden af permanent braklægning og opmuntre til økologisk jordbrug set i relation til engsnarrens mulige genindvandring.

3.2 Målsætning i Danmark

Målsætningen med denne forvaltningsplan er helt overordnet at skabe danske lokaliteter, hvor engsnarren igen vil kunne eksistere med en regelmæssig ynglebestand. Til stor inspiration er brugt de internationale målsætninger, der allerede er udarbejdet af BirdLife International, samt de anbefalinger Danmark har fået i denne forbindelse.

Dette er udmøntet i følgende konkrete målsætninger:

- ◆ At skabe gode ynglemuligheder og bevare engsnarrebestandene i de syv områder hvor engsnarren tilsyneladende har slået sig fast ned, herunder området ved Ryå Enge.
- ◆ At genetablere faste ynglebestande i de to tidligere gode ynglelokaliteter for engsnarre i Varde Ådal og Skjern Ådal.
- ◆ At tilgodese engsnarren i disse områder ved, i samarbejde med lokale landboforeninger, i videst muligt omfang at benytte engsnarrevenlige landbrugsformer (se tabel 1 og figur 1).
- ◆ At iværksætte et overvågningsprogram for engsnarre.
- ◆ At lokalisere nye potentielle engsnarreynglelokaliteter i Danmark, i det omfang det vil være muligt.
- ◆ I videst muligt omfang at tilgodese engsnarren på nye faste ynglelokaliteter i Danmark.
- ◆ I videst muligt omfang at indarbejde hensyn til engsnarren i fremtidige naturprojekter.
- ◆ I videst muligt omfang at inkludere andre sektorer, som f. eks. landboforeninger, i arbejdet med at tilgodese engsnarren.

3.3 Handlingsplan til iværksættelse

Ovennævnte målsætninger søges opnået ved iværksættelse af følgende handlinger:

- ◆ På flg. syv prioriterede danske lokaliteter med engsnarrer søger amterne (fortsat) at indgå aftaler om engsnarrevenlig drift: Ryå Enge, Gårdbo Sø/ Sørig Enge, Bolle/Try Enge, Slivso, Årslev Engso (Brabrand Sø), Tryggevælde Ådal, Porsmosen. I delområder med særlige gunstige forhold for engsnarren bør der udarbejdes engsnarrevenlige plejeplaner. De områder der ikke allerede er udpeget som SFL områder, bør udpeges ved førstkommende lejlighed.

- ◆ De hensyn, der er taget i fredningsforslaget til Ryå bl.a. i forbindelse med den forvaltende myndigheds fortrinsret til leje og forpagtning af op til 15% af arealet (jf. kap. 2.8.1), bruges som foregangseksempel og inspiration i øvrige områder, hvor engsnarren tilsyneladende har etableret en ynglebestand.
- ◆ Overvågning af de prioriterede områder bør gennemføres af den forvaltende myndighed med henblik på at justere arealanvendelsen i tilfælde af aktuel forekomst af engsnarre. Overvågningen bør som minimum inkludere en nattælling i slutningen af maj og starten af juni, med inplotning på kort over artens forekomst.
- ◆ *Overvågning i resten af landet:* Det vil kun være muligt at foretage dataindsamling af de mange spredte forekomster ved hjælp af frivillige. I Dansk Ornitologisk Forening foregår indtil 2003 en koordinering og indsamling af amatørornitologers registreringer af sjældne danske ynglefugle. Herefter vil SNS i samarbejde med DMU søge at få etableret en mere permanent dataindsamling.
- ◆ *Skjern å:* Skov- og Naturstyrelsen laver driftsplan med inspiration i det fredningsforslag, der er udarbejdet for Ryå. Det sikres, at der ud af de 1500 ha engarealer bliver mindst to store sammenhængende områder, der drives på en engsnarrevenlig måde, jf. kap. 2.5. Det evalueres med passende mellemrum om arealernes afgrænsning bør ændres.
- ◆ *Varde Å:* Elementer i fredningsforslaget for Ryå søges indarbejdet i idégrundlaget for områdets genopretning og fremtidige drift og pleje. Der lægges i dette projekt særlig vægt på nedenævnte punkter omhandlende information og formidling. Der bør udarbejdes engsnarrevenlige plejeaftaler for delområder med særlige gode muligheder for engsnarren, i overensstemmelse med den handlingsplan for engsnarre i Varde Ådal, som Ribe amt har under udarbejdelse.
- ◆ *Engsnarre-arbejdsgruppe:* Der nedsættes en arbejdsgruppe, der skal følge og løbende evaluere de tiltag, planen medfører, i de kommende fem år. Arbejdsgruppen nedsættes således at Skov- og Naturstyrelsen, Danmarks Miljøundersøgelser, Landbrugsrådet, Dansk Ornitologisk Forening og de berørte amter er repræsenteret. Desuden kan det i arbejdsgruppen være relevant at inddrage enkeltpersoner, der med deres viden om engsnarren udgør personlige kapaciteter.
- ◆ *Offentliggørelse af forvaltningsplan:* Forvaltningsplanen for engsnarre offentliggøres i et begrænset oplag samt på Skov- og Naturstyrelsens hjemmeside på internettet. Planen oversættes til engelsk og præsenteres i internationale fora som Danmarks bidrag til at opfylde de internationale anbefalinger og forpligtelserne i EFs fuglebeskyttelsesdirektiv og i Bonn- og Bernkonventionerne.
- ◆ *Anden formidling:* Ud over selve forvaltningsplanen producerer Skov- og Naturstyrelsen en lille folder om engsnarrevenlige landbrugsformer. Hensigten med folderen er, at den skal kunne sendes til landmænd i områder hvor der, via overvågningen, er observeret engsnarrer. Skov- og Naturstyrelsen skriver populært artikler, der publiceres i relevante fagblade, herunder især landbrugsblade.
- ◆ *Møder med lokale landbrugskonsulenter:* Skov- og Naturstyrelsen i samarbejde med amterne tager kontakt til landbrugskonsulenter i områder, hvor engsnarren prioriteres højt.

3.4 Virkemidler

Et væsentligt middel til bevarelse af engsnarren er information. Lodsejere der huser engsnarren på en eng bør gøres bekendt med engsnarrevenligt høsttidspunkt og slåpraksis.

Støtteordninger (MiljøVenlige Jordbrugsforanstaltninger mv.) og naturforvaltningsmidler, evt. suppleret med EU's LIFE midler, kan f.eks. danne økonomisk grundlag for den konkrete drift af et område med engsnarrer.

Der nedsættes en arbejdsgruppe til løbende at følge og bedømme de initiativer, som handlingsplanen medfører.

4.0 Litteratur

Andersen, V. (red), 1997: Varde Ådal og Ho Bugt Enge, Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen.

Andrews, J. & Rebane, M., 1994: Farming & Wildlife, a practical management handbook. pp 180-182: Feature 6.2.: Corncrake and Hay. - The Royal Society for the Protection of Birds.

Anonym, 2000: Russian Bird Conservation Union, Collection of scientific papers, Series on threatened birds, Volume 2.

Cramp, S. & Simmons, K. E. L., 1980: Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa, Vol II, 570-578.

Crockford, N., Green, R. Rocamora, G., Schäffer, N., Stowe., Williams, G. (ED), 1995: Action Plan For The Corncrake (*Crex crex*) In Europe, T-PVS-Birds (95) 22 REV, In Heredia, B., Laurence, R., Painter, M (ED), 1996; Globally threatened birds in Europe – Action plans, Council of Europe Publishing.

Dinesen, L. & Romdal, T., 1999: Trykkevælde Ådal 1999, Regulus Consult for Roskilde Amt.

Dybbro, T., 1976: De danske ynglefugles udbredelse. – Dansk Ornithologisk Forening, København.

Fredningsnævnet for Nordjyllands Amt, 1997: Fredningsnævnets afgørelse af 22. december 1997 om fredning af dele af St. Vildmose i Brønderslev og Pandrup Kommuner, Nordjyllands Amt.

Green, R. E., Tyler, G. A., Stowe, T. J. and Newton, A. V., 1997: A simulation model of the effect of mowing of agricultural grassland on the breeding success of the corncrake (*Crex crex*), j. Zool., Lond. 243: 81 – 115.

Grell, M. B., 1998: Fuglenes Danmark. Dansk Ornitologisk Forening og G.E.C. Gads Forlag.

Grell, M. B., 2000: DOF's projekt Truede og Sjældne Ynglefugle, Upubl.

Heilmann, G. & Manniche, A. V. L., 1939: Danmarks Fugleliv. Bind 2.

Lange, P. & Nielsen, M., 1998: Fuglelokaliteterne i Århus Amt, Bind 3. Dansk Ornitologisk Forening.

Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen. 1997: Varde Ådal og Ho Bugt Enge, Forundersøgelser til Landbrugs- og Miljøprojekt

Miljø- og Energiministeriet. 1997: Rødliste 1997 over planter og dyr i Danmark.

Nielsen, M., 1998: Fuglelokaliteterne i Storstrøms Amt. Dansk Ornitologisk Forening.

Nielsen, T. V., 2000: Engsnarren snerrer igen – på Sjælland, PICA: 6-9.

Niemann, S., 1995: Habitat management for corncrakes. A working draft. – RSPB.

- Nordjyllands Amt, Landskabskontoret & Danmarks Naturfredningsforening, 1991: Fredningsforslag for St. Vildmose.
- Ornis Consult, A/S. 1997: Naturgenopretning i Varde Ådal og strandene langs Ho Bugt; Forundersøgelse, Biologiske Forhold
- Pedersen, A. & Nielsen, M., 1998: Fuglelokaliteterne i Roskilde Amt, Dansk Ornitologisk Forening.
- Schäffer, N. & Münch S., 1993: Untersuchungen zur Habitatwahl und Brutbiologie des Wachtelkönigs *Crex crex* in Murnauer Moos/Oberbayern. –Vogelwelt 114: 55-72.
- Stowe, T.J. Newton, A.V., Green, R.E. & Mayes, E. 1993: The decline of the corncrake *Crex crex* in Britain and Ireland in relation to habitat. - Journal of applied ecology 30: 53-62.
- Stowe, T. J. & Hudson, A. V., 1988: Corncrake studies in the Western Isles. –RSPB Conservation Review 2
- Skov, S., 2000: Engsnarren – Lyt efter den i sommer, DOF – Nyt 3 - 2000: 4-5.
- Sørensen, U. G., 1995: Truede og sjældne danske ynglefugle 1976 –1991, DOFT 89: 1-48
- Thorup, O., 1999: Engsnarrens *Crex crex* yngleforhold i kulturlandskabet, og artens fortid, nutid og eventuelle fremtid i Danmark, Dansk Orn. Foren. Tidsskrift, 93, 71 – 81;
- Thorup, O., Under udarbejdelse: Engsnarren tilbage til Varde Ådal. Udkast til forvaltningsplan for Engsnarren i Varde Ådal og Ho Bugt Enge. Ribe Amt.
- Tucker, G.M. & Heath, M. F., 1994: Birds in Europe: their conservation status. Birdlife International
- Williams, G., Stowe, T. & Newton A., 1991: Actions for Corncrakes. - RSPB Conservation Review 5, 1991: 47-53.

Handlingsplan for bevarelse af den truede fugleart engsnarre *Crex crex*

Udarbejdet af: Miljø- og Energiministeriet
Skov- og Naturstyrelsen, 2000

Redaktion: Tom Christensen og Sten Asbirk
Skov- og Naturstyrelsen

Engsnarre-arbejdsgruppen: I forbindelse med udarbejdelsen af denne rapport blev der nedsat en faglig arbejdsgruppe, der primært havde til formål at give faglig respons på tidligere udkast af handlingsplanen. Der rettes en tak til de personer der har deltaget i dette arbejde.

Personerne der har deltaget i arbejdet er: Søren Grøntved Christiansen (Roskilde Amt), John Frikke (Ribe Amt), Michael Grell (Dansk Ornitologisk Forening), Bjarke Huus Jensen (Nordjyllands Amt), Jakob Harrekilde Jensen (Oxbøl Statskovdistrikt), Torben Jørgensen (Århus Amt), Uffe Gjøl Sørensen (WWF), Ole Thorup, Aksel Voigt (Sønderjyllands Amt), Lars Malmberg (Storstrøms Amt), Dan Hjort (Storstrøms Amt)